

МОНГОЛ УЛСЫН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН УЛАМЖЛАЛ, ШИНЭЧЛЭЛ

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн ахлах ажилтан, Монгол Улсын гавъяат хуульч, доктор, профессор, хурандаа А.Лхагваа

Монгол улсын төр аливаа гэм буруутай этгээдийн хэргийг шүүн хэлэлцэхдээ төрт ёсоо дээдлэн ялд унагаж, түүний ялыг эдлүүлж ирсэн өнө эртний түүхтэй ч энэ удаад байдлыг Ардын хувьсгал ялан мандсан 1921 оны дараа үеэс эхлэн авч үзэв.

Ардын Намын төв хороо, түр Засгийн газрын хамтарсан хурал 1921 оны 7 дугаар сарын 10-ны өдөр Нийслэл хүрээнд болж Засгийн газрын яамдыг шинээр байгуулахад дотоод, гадаад, ерөнхий гурван хэлтэстэйгээр Шүүх яамыг байгуулсан байна. Энэ яамны ерөнхий хэлтсийн харъяанд “Гяндан салаа”-г байгуулснаар одоогийн хорих ял эдлүүлэх байгууллагын үйл ажиллагааны эх үүсвэр тавигджээ. Иймд хувьсгалын дараах гяндан салаа, хожмын Засан сайжруулах газар буюу Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллага, эдүгээгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага анх 1921 оны 7 дугаар сарын 10-нд үүсэн байгуулагдсан гэж үзэх түүхэн болон эрх зүйн бүрэн үндэслэлтэй.

Ардын түр Засгийн газраас гяндан хорооны газрын талаар авч хэрэгжүүлсэн хувьсгалт арга хэмжээний эхнийх нь хаант Монгол Улсын үеийн хуучин гянданг устгаж шинэчлэхэд чиглэгдэж байв.

Ардын Засгийн газраас 1921 онд Цээжидийн Гүрсэдээр удирдуулсан комисс томилж “Нийслэл хүрээний их гяндан”, “Их шавийн гяндан”, “Баруун хүрээний гяндан” зэргийг нягтлан шалгаж, тэдгээрт хоригдож байсан иргэдийг суллан тавьсан байна. 1921 оноос шинэчлэн байгуулагдаж эхэлсэн анхны гяндангийн даргаар Цэцэн хан аймгийн харцага чин ван Намжилдэндэв Вандандоржийн хошууны /одоогийн Хэнтий аймгийн Норовлин сум/ харъяат Санжмятав гэдэг хүн ажиллаж байсан тухай хуульч агсан Л.Чүлтэмсүрэн өөрийн бүтээлдээ дурдсан байдаг.

Монгол улсын тулгар төрөөс ял эдлүүлэх байгууллагаа шинэчлэн хөгжүүлэхэд ихээхэн анхаарч, дэс дараатай олон чухал арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж ирсний баримт олон бий.

1924 оны 11-р сард хуралдсан Улсын Анхдугаар Их Хурал, мөн онд хуралдсан Монгол Ардын Намын III их хурлаас хувьсгалт Монгол Улсын Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын практик үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн чиглэл зарчмыг тодорхойлж өгсөн байна. Тухайлбал:

МАН-ын III их хурлын тогтоолд: “Гянданаа хоригдож буй хэрэгтэн ардыг үйлдвэрт сургах, сургаж гэгээрүүлэх, аливаа шүүхийн тогтоолгүйгээр хэнийг ч хорихгүй байх, гяндан хорооны байдал нэн муу байгааг даруй сайжруулах, насанд хүрээгүй хөвгүүд, охид хэрэгт холбогдох аваас гянданаа хорихгүйгээр гэгээрүүлэх, аливаа хэрэгтэн ардын дотроос хүн төлөв, засрах байдалтайг нь гянданаа хорихгүйгээр үйлдвэр хийлгэвэл зохих” зэргийг онцлон заажээ.

Мөн Улсын Анхдугаар Их хурлын тогтоолын Шүүх яамны тухай хэсэгт: “Их гяндан ба улсын доторхи олон албан газруудын байдлыг цөм Европын байдалд нийцүүлэх, аливаа ялтан, хэрэгтний бие мах бодид харшгүй, зохих гяндангуудыг шинэчлэн байгуулах,

ялтнуудыг үйлдвэрт зүтгүүлэх, сурган гэгээрүүлэх ажлыг харьяа Шүүх яамнаас даруй эрхлэн явуулахын чухал"-ыг заан тэмдэглэсэн явдал бол энэ байгууллагын цаашдын хөгжилд чухлаар нөлөөлсөн юм.

Засгийн газрын 1925 оны 4-р сарын 11-ний өдрийн 12 дугаар хурлаас "Их гянданг сайжруулах тухай" дүрэм боловсруулсныг хэлэлцээд дахин хянах шийдвэр өгчээ. Комиссын дахин боловсруулсан "Их гянданг сайжруулах тухай" 16 зүйлт дүрмийг Засгийн газрын 1925 оны 5 дугаар сарын 9-ний өдрийн хуралдаанаар хэлэлцэн баталж, хэрэгжилтийг зохион байгуулах үүрэг Шүүх яаманд өгөгдсөн байна.

Хорих ял эдлүүлэх байгууллагыг шинэчлэн зохион байгуулах, тэнд хоригдогсдыг ажил үйлдвэрлэлд хамруулах, сургаж гэгээрүүлэх, хүмүүжүүлэх болон ахуйн нөхцийг сайжруулахад ихээхэн анхаарч байсны тод жишээ бол Ардын Нам, Засгийн газраас хувьсгалын эхний 5 жилд 10-аад тогтоол гаргаж тэдгээрийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулж, түүндээ зохих байгууллага төдийгүй ард иргэдийн хүч туслалцааг авч ажиллаж байсан явдал юм. Зөвхөн нэг баримт дурдахад, Засгийн газрын 1924 оны 9 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 13 дугаар хурлаар улсын төв гяндангийн шинэ барилга барих тухай хэлэлцээд энэ зардалд зориулан Сангийн яамнаас 7500 лан мөнгө гаргах, барилгын ажлыг Шүүх яаманд хариуцуулахаар шийдвэрлэж байжээ. Хувьсгалт шүүхийн байгууллага үүсч хөгжсөний 10 жилийн ойтой холбогдуулан гарсан нэгэн илтгэх хуудсанд "Улсын 6 дугаар Их хурлын тогтоол ёсоор улсын доторхи гяндангуудыг Засан сайжруулах газар, Улаанбаатар хотын гянданг улсын төв засан сайжруулах газар хэмээн тус тус нэрлэж байх болсон" тухай тэмдэглэжээ. Энэ байдлыг судлан үзвээс анх 1921 онд байгуулагдсан гяндан салааг 1930 оноос эхлэн Засан сайжруулах газар гэж нэрлэх болсон байна. Мөн энэ үеэс эхлэн ялтныг харж хамгаалах албаны хүмүүсийг хуяг гэж нэрлэж байснаа өөрчилж харгалзагч хэмээн нэрлэхээр болжээ.

Засан сайжруулах газрыг 1936 онд Дотоод явдлын яаманд шилжүүлэн өгсөн Засгийн газрын комиссын илтгэх хуудсанд тэмдэглэснээр шинэ гяндангийн барилга нь ихээхэн гэрэл гэгээ бүхий цонхтой, 18 тасалгаатай, чулуун суурь, төмөр дээвэртэй, туйпуугаар үйлдэгдсэн их байшин ба мөн албан хэрэг явуулах контор хийгээд харуул манааны байр, гал тогоо, больництой байжээ.

Засан сайжруулах газар Дотоод явдлын яаманд шилжиж ирэхдээ 1930-1936 онд байгуулагдсан зөөлөн үйлдвэр, барилга, газар тариалангийн зэрэг 13 салбар үйлдвэртэй, 265184 төгрөгийн ашигтай, 1936 оны эхний хагас жилийн төлөвлөгөөг 108 хувиар биелүүлсэн дүнтэй, зөвхөн төвдөө 700-аад ялтантай байсан тухай Засгийн газрын комиссын актанд дурдсан байдаг. Улаанбаатар хотод 1936 онд ажиллаж байсан Цэргийн яамны болон Дотоод явдлын яамны Засан сайжруулах газруудыг нэгэн адил Дотоод явдлын яаманд харъяалуулах зохион байгуулалт хийгдсэнээр хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нэгэн удирдлагад төвлөрчээ. 1936-1940 онд ял эдлэгсдийн жилийн дундаж тоо 7000-д хүрч өссөн нь улсын Засан сайжруулах газрын бүтэц зохион байгуулалт, ажил үйлдвэрлэл эрхлэх чиглэл, байршил болон бусад үйл ажиллагаанд зүй ёсоор нөлөөлжээ. Ингээд Дотоод явдлын яамны Засан сайжруулах газрыг 1940 оноос Засан хүмүүжүүлэх үйлдвэрийн лагериуд ба хорих ангиудыг удирдах газар /ЗХҮЛ ба ХАУГ/ болгож өргөтгөн зохион байгуулсан байна. ЗХҮЛ ба ХАУГ нь дотроо гүйцэтгэх алба, улс төр-хүмүүжил, үйлдвэр-төлөвлөгөө, санхүүгийн хэлтсүүд болон төвийн, Барилгын, Хараагийн, Ононгийн зэрэг томоохон лагериудтай байв. Мөн Архангай, Баян-Өлгий, Булган, Говь-Алтай, Дорнод, Дорноговь, Завхан, Өвөрхангай, Сэлэнгэ, Төв, Увс, Ховд, Хөвсгөл, Хэнтий, Өмнөговь аймгууд дахь хорих ангиуд харъяалагддаг байжээ.

Дөчөөд оны үеийн ЗХҮЛ ба ХАУГ-ын үйлдвэрлэлийн үндсэн чиглэл нь барилга, барилгын материалын болон зөөлөн оёдлын үйлдвэрлэл, мал аж ахуй, газар тариалан

байв. Ял эдлэгсдийг хөдөлмөрөөр хангах, тэдэнд мэргэжил эзэмшүүлэх, хөдөлмөрийн дадлага олгох ажил эрчимтэй зохиогдож байсан тухай “ДЯЯ-ны Засан хүмүүжүүлэх лагерийг удирдах газрын 1940 оны байдал” гэсэн илтгэлд тодорхой дурджээ.

Улсын аюулгүй байдлыг хангах ерөнхий газрын/хуучин нэрээр/архивт хадгалагдаж байгаа дээрх илтгэл бол анх 1921 онд байгуулагдсан “Гяндан салаа” 1940 он гэхэд ямар хэмжээнд хүрсэн байсныг олон талаас нь нухацтай харуулсан түүхэн чухал баримт бичиг гэдгийг тэмдэглэвэл зохино.

Улс орны хөгжлийн тухайн цаг үеийн онцлог, нийгэм эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан ЗХҮЛ ба ХАУГ-ын үйл ажиллагаанд уг байгууллагыг багасган цомхотгохтой холбогдсон өөрчлөлт хийгдсэний дүнд 1956 оноос Цэрэг ба НАХЯ-ны Засан хүмүүжүүлэх ерөнхий хэлтэс болж зохион байгуулагдсан байна. Мөн энэ үед хорих ял эдлэгсдийн тоо өмнөх оныхоос буурч жилд дунджаар 3500-д хүрснийг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Ер нь 50-аад оны сүүлчээр улс орон даяар төрийн зарим яамдыг нэгтгэх, газруудыг хэлтэс болгох зэрэг цомхотгол, хэмнэлтийн бодлого явагдаж байсан баримтууд олон байдаг. Харин 1960-аад оноос ял эдлэгсдийг хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжүүлэх ажлыг хүмүүжил-сургалтын бусад ажилтай зөв хослуулан эрчимжүүлэхтэй холбогдсон шинэ шаардлага тавигдах болжээ.

Мөн энэ үеэс ял эдлүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэлийн чиглэл өргөжөөд зогсоогүй улсаас тодорхой хэмжээний төлөвлөгөө өгөгддөг болсон байна. Өөрөөр хэлбэл БНМАУ-ын Улс ардын аж ахуй, соёлыг хөгжүүлэхтэй холбогдсон төлөвлөгөө бол хууль байсан. Тэр үеийн өндөр шаардлага хорих ял эдлүүлэх байгууллагад нэгэн адил тавигдах болсон юм. Энэ байдлууд нь Засан хүмүүжүүлэх ерөнхий хэлтсийг 1963 оноос эхлэн Засан хүмүүжүүлэх байгууллагуудыг удирдах газар болгон өргөтгөхөд хүргэсэн байна.

Жараад оны үеийн Засан хүмүүжүүлэх ерөнхий хэлтэс болон Засан хүмүүжүүлэх байгууллагуудыг удирдах газар, түүний системийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа нь бүхэлдээ МАХН-ын Төв Хорооны Улс төрийн Товчооны 1957 оны 11-р сарын 14-ны “Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын ажлын тухай” 376 дугаар тогтоол, түүнийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөл, НАХЯ-аас гаргасан тогтоол, тушаалуудын заалтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдэж байжээ.

30,60-аад оны үеийн улс орныг хамарсан хардан сэрдэж хэлмэгдүүлэх, Зөвлөлтийн мэргэжилтнийг урьж олноор ажиллуулах, нэгдэлжих хөдөлгөөн, соёлын довтолгоон, үйлдвэржилтийг өрнүүлэх, арьс өнгө, сүрьеэ зэрэг нийгмийн халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, устгах болон урлаг, спортын тэмцээн зохиох, социалист уралдаан өрнүүлэх тариа ногоо тарих, хураах, бас агнуурын бригад зохион байгуулах зэрэг томоохон ажлууд ЗХБУГ-ын системд нэгэн адил зохиогдож байсны жишээ олон бий.

Улсаас Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагад өгөх үйлдвэрлэлийн төлөвлөгөө жилээс жилд өсөхийн хирээр түүний хэрэгжилтийн амжилт ч өндөр байсны зарим жишээг дурьдвал, улсын төлөвлөгөө 1964 онд 30 сая төгрөг байсан бол 1974 онд 98,5 сая, 1984 онд 130 сая төгрөг гэх мэтээр өсчээ. 4-р таван жилийн 188,2 сая төгрөгийн төлөвлөгөөг 124,7 хувиар, 5-р таван жилд /1970-1975/ ЗХБУГ-т улсаас өгсөн 383,6 сая төгрөгийн үйлдвэрлэлийн төлөвлөгөөг 126,6 хувиар биелүүлж, хөдөлмөрийн бүтээмжийг 35,9 хувиар нэмэгдүүлж бүтээгдэхүүний өөрийн өртгийг 7 хувиар хямдруулж, 76,4 сая төгрөгийн ашигтай ажилласан байна.

Засан хүмүүжүүлэх байгууллагуудыг удирдах газрыг 1981 оноос НАХЯ-ны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудыг удирдах газар хэмээн нэрлэх болжээ. Энэ нь өнгөц харахад зөвхөн “Хөдөлмөр” гэдэг үг нэмсэн хэдий боловч өргөн утгаар нь авч үзвэл ялтныг хорих ял эдлэх явцад хөдөлмөрийг гол болгох, ингэхдээ түүнийг хүмүүжлийн бусад арга ажиллагаатай нягт холбон явуулахын чухлыг заасан ойлголт байв. Бас 1966,

1981 онд Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хуулиудын нэрэнд “Хөдөлмөр” гэдэг үг нэмж хэрэглэх болсоныг өөрийн байгууллагын нэрэнд оруулан тусгах нь зүйн хэрэг байсан гэж үзэж болно.

80-аад оны сүүлч, 90-ээд оны эхэн үеэс Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын харъяалал, бүтэц зохион байгуулалт, нэр хаягийг өөрчлөн шинэчлэх талаар нилээд яригдаж, зарим бодит алхам хийгдсэн байна. МАХН-ын Төв хорооны Улс төрийн товчоо 1980 онд “Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын ажлыг сайжруулах зарим арга хэмжээний тухай” 206 дугаар тогтоол гаргаснаар энэ байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, офицер, ажилтнуудын мэдлэг мэргэжлийг дээшлүүлэх, боловсон хүчний хангалтыг сайжруулах, түүнчлэн ялтны хөдөлмөр, хүмүүжлийн ажлыг зөв зохион байгуулах ажил өрнөж, зарим амжилтанд хүрчээ. Тогтоолын заалтыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудыг удирдах газарт намын хороо, ялтны дунд зохиох улс төр-хүмүүжлийн ажлын, хөдөлмөр-цалин хөлсний болон харуул хамгаалалтын хэлтсүүд, хоригдлыг хүмүүжүүлэхэд туслах зорилго бүхий арга зүйн зөвлөл шинээр байгуулсны зэрэгцээ офицер ажилтны албаны мэдлэгийг дээшлүүлэхэд зориулж “Засан хүмүүжүүлэх албаны мэдээлэл” сэтгүүл гаргах, хоригдлын дунд хөдөлмөрийн уралдаан өрнүүлж, үе шаттайгаар дүгнэх, тэднийг ерөнхий боловсролын оройн сургалтанд хамруулах зэрэг шинэ хэлбэрийн ажлууд амжилттай өрнөх болов.

1990-ээд оны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын удирдлага, зарим хуульч мэргэжилтэн, практикийн ажилтнууд байгууллагынхаа нэрээс “Хөдөлмөр” гэдэг үгийг хасах, хоригдлыг сурган хүмүүжүүлэх ажлаас татгалзах нь зүйтэй талаар ярьж, бичиж байсан төдийгүй түүнийгээ хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон зарим ажил зохиож байв.

Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын харъяалал 1985 онд Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газарт шилжсэн тэр тогтолцоог 1991 онд өөрчлөн Хууль зүйн яаманд шилжүүлсэн, 1992 оноос Хорих байгууллагуудыг удирдах газар гэж нэрлэх болсон зэргийг олон түмэн янз янзаар хүлээн авсан бөгөөд энэ талаар яригдаж, бичигдсэн зүйлүүд нэгэнт түүх болон үлджээ.

Монгол Улсын Их Хурал 1993 оны 12 дугаар сард “Хорих байгууллагын болон хорих ял эдлүүлэх тухай” Монгол Улсын хууль, 1994 онд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тухай”, 1996 онд “Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай” хуулийг батлан гаргаснаар одоогийн хорих болон шийдвэр гүйцэтгэлийн байгууллагын тогтолцоо, эрх, үүрэг нилээд өөрчлөгдөж хуульчлагдсан байна.

Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газар 1996 оны 12 дугаар сарын 5-ны өдөр 299 дүгээр тогтоол гаргаж, Улсын Дээд Шүүхийн тамгын газрын шийдвэр гүйцэтгэлийн хянан байцаах хэлтсийг Хорих байгууллагуудыг удирдах газарт нэгтгэн, Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг-Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар/ШШБЕГ/ болгож өргөтгөн зохион байгуулав.

ШШБЕГ-т Шийдвэр гүйцэтгэлийн газар, Хорих ял эдлүүлэх газрыг тус тус харьяалуулан байгуулсан байна. Харин Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд 2000 оны 9-р сарын 25-ны өдөр “Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газрын бүтэц, орон тоог батлах тухай” 44 дүгээр тушаал гаргаж, хоёр хэлтсийг өргөтгөн Захиргааны удирдлагын газар, Үйлдвэр, санхүү хангалтын газар болгохоор шийдвэрлэв.

Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар нь 2001 оны байдлаар төвдөө зуу орчим орон тоотой, төвлөрсөн болон орон нутгийн нийт 27 хорих анги, нэгдсэн эмнэлгийг харьяалан ажиллаж байв. Энэ үеийн нэг онцлог бол харьяа байгууллагын үйлдвэрлэл сэргэж, хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт дээшилсний дээр ерөнхий газар, гяндан, хугацаагүй хорих тусгай салбар, насанд хүрээгүйчүүдийн хорих анги, дамжин

өнгөрүүлэх анги, төвлөрсөн хорих ангиуд, түүнчлэн хоригдлын эмчилгээний зардлыг бүхэлд нь улсын төсвөөс санхүүжүүлэх болсон явдал юм.

Ийнхүү 1968 оноос эхлэн системээрээ аж ахуйн бүрэн тооцооны зарчим дээр тулгуурлан ажиллаж, орлогоороо зарлагаа бүрэн нөхөөд, жил тутам олон сая төгрөгийг ашгийн хэлбэрээр улсын төсөвт тушаадаг байсан явдал түүх болон үлдэж, гагцхүү төсвөөс санхүүжигдэх болсон байна.

Одоогийн байдлаар ШШГЕГ нь бүтцийн хувьд Тогтоол гүйцэтгэх газар, Шийдвэр гүйцэтгэх газар, Захиргааны удирдлагын газар, Санхүү, үйлдвэр, бодлого, төлөвлөлт зохицуулалтын гэсэн дөрвөн газар, мөн 4 хэлтэстэй, 120 гаруй орон тоотой ажиллаж байна. Түүнчлэн төв, хөдөөд төвлөрсөн хорих ангиуд, албад ажиллаж байгаа юм.

Монгол Улсын эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд боловсрогдон, 2002 онд батлагдсан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай” Монгол Улсын хуулиар дээр дурьдсан бүтэц, зохион байгуулалт, санхүүжилтийн зарчим дахин баталгаажин хэрэгжиж байна.

Харин ШШГБ-ын үйл ажиллагааны шинэчлэлд хамаарал бүхий нийтлэг цөөн зүйлийг авч үзье. Үүнд:

1. Хүний эрхийг дээдлэх үүднээс сэжигтэн, яллагдагчдыг цагдан хорих төв хөдөөгийн нийт байруудыг засч тохижуулах, шинээр барих ажлуудыг амжилттай хийж дуусгасан байна. Эдгээрийн зөвхөн нэг жишээ бол Нийслэл хотод 1000 хүний багтаамжтай, иж бүрэн тоноглогдсон 120 ортой эмнэлэг бүхий цагдан хорих байрыг /461-р анги/ барихад 5,5 тэрбум төгрөг зарцуулж, энэ 2011 оны 4-р сард бүрэн хүчин чадлаар нь ашиглалтанд оруулсан явдал юм.

2. Нийт төвлөрсөн хорих ангиудад ял эдлэж байгаа 6000 гаруй ялтны амьдрах орон байрыг сүүлийн 2-3 жилд багтаан олон улсын түвшинд ойртуулсан загвараар барьж байгуулжээ. Түүнчлэн хорих ял эдлэгсдийн ахуй нөхцөл, хоол хүнсний хангамж, эмнэлгийн үйлчилгээг сайжруулахад чиглэгдсэн олон ажил зохиогдсон байна. Одоо нэг ялтны хоногийн хоолны элчлэг 3900-4100 ккал-д хүрчээ. Тогтоол гүйцэтгэх газрын 120 гаруй ортой нэгдсэн эмнэлэг, сүрьеэгийн болон согтуурах, мансуурах донтой өвчтөнийг албадан эмчлэх 350 ортой эмнэлэг болон нийт төвлөрсөн хорих ангиудад 10-12 ортой эмнэлэг тус тус үйл ажиллагаа явуулж байна.

3. Ажиллагсдынхаа нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд онцгой анхаарч, үр дүнд хүрсний жишээнд холбогдуулан гурван зүйлийг дурдах нь зүйтэй гэж үзэв. Үүнд:

Нэгдүгээрт: 1998 онд Засгийн газрын 98 дугаар тогтоол гаргуулснаар, төвөөс алслагдсан хорих ангид ажиллагсад өдөр тутмын мах, гурил, цөцгийн тос, элсэн чихрийн хангалттай болж, амжилттай хэрэгжиж байна.

Хоёрдугаарт: ШШГБ-ын “орон сууц” хөтөлбөр амжилттай хэрэгжиж байгаагийн үр дүнд сүүлийн 5 жилд төв, хөдөөд 350 гаруй айлын орон сууц барьж ашиглалтанд оруулав. 2011 оны 3-р сарын 2-нд Засгийн газрын “Орон сууц хувьчлах тухай” 64 дүгээр тогтоол гарч хэрэгжсэний үр дүнд БЗД-ийн 16-р хорооллын нутагт байрлах 198 айлын орон сууцыг эзэмшигчдэд нь үнэгүй хувьчилж өгөх ажил зохион байгуулагдав. Өөрөөр хэлбэл 200-аад өрх айл-өөрсдөө захиран зарцуулах эрх бүхий 7,2 тэрбум төгрөгийн үл хөдлөх хөрөнгөтэй болсон юм.

Гуравдугаарт: Засгийн газраас 2011 оны 6-р сарын 22-нд “Журам батлах тухай” 189 дүгээр тогтоол гаргав. Энэ тогтоолын заалт 2012 оны 1-р сарын 1-ээс хэрэгжиж эхлэх бөгөөд, ингэснээр гяндан, төрөл дэглэмийн хорих ангиуд, баривчлах байр, согтуурах, мансуурах донтой этгээдийг албадан эмчлэх газарт ажиллагсдын онцгой нөхцлийн нэмэгдэл 15-20 хувиар бодогдон цалин нь тэр хэмжээгээр нэмэгдэх гэж байна.

ШШГЕГ-ын системийн хэмжээний сүүлийн 10 жилийн /2001-2011/ үйл ажиллагаа, шинэ бүтээн байгуулалтын үр дүн гэвэл, 97,5 тэрбум төгрөгийн урсгал төсөв, 12,5 тэрбум

төгрөгийн хөрөнгө оруулалтын мөнгийг захиран зарцуулж, 15,3 тэрбум төгрөгийн үйлдвэрлэл явуулж, олон арван барилга байгууламжийг цогцлоон босгосон явдал юм.

Хоёр. Иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн
шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль тогтоомжийн
уламжлал, шинэчлэл

Монгол Улсын төр өөрийн орны ял эдлүүлэх байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэн боловсронгуй болгоход ихээхэн анхаарч ирсний тод илрэл бол 1931-2002 онуудад арван удаа хууль гаргаж, хэрэгжилтийг зохион байгуулсан явдал юм.

Энэ удаад зөвхөн Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэлийн ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн зарим эх сурвалжийн /1926-1994/ тухай авч үзье.

Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэлийн ажиллагаа 1994 оноос өмнө хэд хэдэн хуулийн зохих заалтуудаар зохицуулагдаж байжээ. Тухайлбал:

- 1926 оны Монгол ард улсын шүүх таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль;
- 1949 оны Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль;
- 1952 оны Иргэний байцаан шийтгэх тухай хууль;
- 1957 оны Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль;
- 1967 оны Иргэний байцаан шийтгэх тухай хууль;
- 1978 оны Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль;
- 1994 он Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль;
- Мөн 1994 оны 5-р сараас Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тухай хуулиудын зохих зүйлд иргэний хэргийн талаарх шийдвэрийг хэрхэн биелүүлэх /гүйцэтгэх/ тухай заагдсан байдаг. Эдгээрийг дэлгэрүүлэн авч үзэх нь нэг талаар, түүхэн, нөгөө талаар, судалгааны ач холбогдолтой гэж үзэв.

Монгол Улсын 16 дугаар он буюу 1926 оны 7 дугаар сарын 2-ны өдөр БНМАУ-ын Засгийн газрын хурлын олон гишүүд хуралдан зөвшилдөн тогтоосон хорьдугаар хурлын 26 дугаар тогтоолын 6 дугаар зүйлд:

“Шүүх таслах газруудад хэрэг шийтгэх тухай хуулийг Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн газар шилжүүлэн явуулж батлуулах зэрэг явдлыг Засгийн газраас эрхлэн гүйцэтгэхээр тогтов” гэжээ.

Улсын Бага Хурлаас батлан гаргасан “Монгол Ард Улсын шүүх таслах газруудад аливаа хэргийг байцаах шийтгэх тухай хууль -ийн IX бүлгийг Шүүх таслах газруудын тогтоолыг гүйцэтгэх тухай гэж нэрлээд, 11 зүйлийг тусгаж, гүйцэтгэх хуудасны загварыг баталсан байна.”

Монгол Улсын 19 дүгээр он буюу 1929 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдрийн БНМАУ-ын Засгийн газрын XXI хурлын тогтоол, Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн мөн оны 64 дүгээр хурлын тогтоолын нэгдүгээр зүйлийг үндэслэн “БНМАУ-ын Шүүх таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль”-д нэмэлт оруулжээ. Энэ хуулийн XI бүлгийг “Шүүн таслах газруудад өр ширийн зэрэг иргэний хэргийг таслан шийтгэсэн тогтоолыг гүйцэтгэх тухай” гэж нэрлээд 123-201 дүгээр зүйлүүдийг тусгасны дээр тогтоол гүйцэтгэгчээс үйлдэх дансны тэмдэглэл, маягтын загварыг баталжээ.

Нэгэн зүйл

Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1949 оны 8 дугаар сарын 6-ны 9 дүгээр зарлигаар батлагдсан “Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль”-ийн 6 дугаар бүлгийг “Шүүхийн гүйцэтгэгч нар” гэж нэрлээд уг хуулийн 42-44 дүгээр зүйлүүдэд дараах

заалтууд тусгагдсан байна. Үүнд:

- Иргэний хэргийн талаар гаргасан шийдвэр, магадлалууд ба эд хөрөнгийг гаргуулах тухай асуудалтай холбогдсон эрүүгийн хэргийг шийтгэсэн тогтоолуудыг биелүүлэх ажлыг шүүхийн гүйцэтгэгч нараас гүйцэтгэнэ.

- Шүүхийн гүйцэтгэгч нар бол аймаг, хотын шүүхүүд ба Дээд шүүхийн дэргэд байх бөгөөд шүүх яамнаас эрхлэн томилно. Өөрсдийн ажлын талаар Ардын шүүгч буюу Дээд шүүхийн даргад захирагдана.

- Ардын хэсгийн шүүхүүдээс гаргасан эд хөрөнгийг төлүүлэх асуудалтай холбогдсон шүүхийн шийдвэр магадлал ба шийтгэсэн тогтоолуудыг биелүүлэх ажлыг сумдын захиргаанаас гүйцэтгэнэ.

- Шүүхийн гүйцэтгэгч нар ба мөн шүүхийн даалгавраар шүүхийн гүйцэтгэгч нарын үүргийг биелүүлж байгаа сумдын захиргааны ажилтан нараас шүүхийн шийтгэсэн тогтоол, шийдвэр ба магадлалуудыг биелүүлэхээр шаардсан шаардлагыг бүх албан тушаалын хүмүүс ба ард иргэдээс заавал гүйцэтгэвэл зохино гэжээ.

Нэгэн зүйл

БНМАУ-ын Иргэний байцаан шийтгэх хуульд /1952 он/ шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий байдлыг заахдаа /119 дүгээр зүйлд/:

Шүүхийн гүйцэтгэгч буюу сумын хөдөлмөрчдийн депутатуудын хурлын гүйцэтгэх захиргааны газруудаас гүйцэтгэх зүйлүүд гэвэл:

а/ Иргэний хэргийн талаар гаргасан шүүхийн шийдвэр ба нотариатын конторын гүйцэтгэх хуудсууд

б/Торгууль хүлээлгэх ба нэхэмжлэлийг хангах тухай иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаар шүүхээс гаргасан магадлалууд, түүнчлэн хулгайлсан ба үрэгдүүлсэн зүйлийг төлүүлэх тухай шийтгэсэн тогтоолууд

в/Улсын арбитрын шийдвэрүүд гэжээ.

Нэгэн зүйл

Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1957 оны 8 дугаар сарын 22-ны өдрийн “БНМАУ-ын Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хуулийн 43, 44 дүгээр зүйлд өөрчлөлт оруулах тухай” 123 дугаар зарлиг

БНМАУ-ын Их Хурлын Тэргүүлэгчдээс тогтоох нь:

Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хуулийн 43, 44 дүгээр зүйлийн дор дурдсанаар найруулж өөрчилсүгэй. Үүнд:

43 дугаар зүйл. Ардын хэсгийн шүүхээс эд хөрөнгө төлүүлэх талаар гаргасан шийдвэр магадлал ба шийтгэсэн тогтоолыг биелүүлэх ажлыг ардын хэсгийн шүүхийн нарийн бичгийн дарга нар гүйцэтгэнэ.

44 дүгээр зүйл. Шүүхийн шийтгэсэн тогтоол шийдвэр ба магадлалыг биелүүлэхээр шүүхийн гүйцэтгэгч, ардын хэсгийн шүүхийн нарийн бичгийн дарга нарын шаардсан шаардлагыг бүх албан тушаалын хүмүүс ба ард иргэд заавал гүйцэтгэвэл зохино гэжээ.

Нэгэн зүйл

БНМАУ-ын Иргэний байцаан шийтгэх хуулийн /1967 он/ “Тогтоол гүйцэтгэлийн ажиллагаа” гэсэн Ү хэсэгт буюу 251-304 дүгээр зүйлээр шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ажиллагаа зохицуулагдаж байв. Энэ хуулийн 252 дугаар зүйлд дор дурдсан шийдвэр, тогтоолуудыг тогтоол гүйцэтгэлийн журмаар гүйцэтгэж байхаар заажээ.

1. Иргэний хэргийн талаар гаргасан шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоол;

2. Эрүүгийн хэргийн талаар шүүхээс гаргасан таслан шийдвэрлэх тогтоол, магадлал болон тогтоолын эд хөрөнгө гаргуулах хэсэг;

3. Захиргааны зөрчил гаргасан этгээдээс эд хөрөнгийн төлбөр гаргуулах талаар шүүгч буюу шүүх, олон нийтийн шүүхээс гаргасан тогтоол;

4. Шүүхээс баталсан эвлэрсэн хэлэлцээ;
5. Нотариатын мэдэгдэх хуудас;
6. Арбитрийн байгууллагын шийдвэр;
7. БНМАУ-ын Худалдааны танхимийн дэргэдэх гадаад худалдааны арбитрийн комиссын шийдвэр;

8. Олон нийтийн шүүхийн тогтоол;

9. Иргэдээс маргаангүй төлбөр гаргуулан авах эрх хуулиар олгогдсон захиргааны байгууллагын шийдвэр;

10. Гадаад улсын шүүхээс хуульд заасан тохиолдлын дагуу гаргасан шийдвэр. Энэ зүйлд дурдсан шүүхийн шийдвэр ба бусад байгууллагын тогтоолыг аймаг, хотын шүүхийн тогтоолд гүйцэтгэгчид гүйцэтгэнэ.

Харин тогтоол гүйцэтгэлийн ажилд хяналт тавих, тогтоолыг цаг тухайд нь зөв гүйцэтгүүлэх хариуцлагыг шүүгч хүлээнэ гэдгийг хуульчилсан байна.

Нэгэн зүйл

БНМАУ-ын Шүүхийн байгууламжийн хуулийн /1978 он/ 61-63 дугаар зүйлээр: Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчийг томилох, чөлөөлөх журам, шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоол, шийдвэр, магадлал, шүүгчийн тогтоолыг гүйцэтгэх, шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчийн шаардлагыг заавал биелүүлэх асуудлууд зохицуулагдаж байв. Тухайлбал:

- Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчийг томилох, ажлаас чөлөөлөх асуудлыг аймаг, хотын болон тусгай шүүхийн даргын тушаалаар шийдвэрлэх;

- Шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоол, шийдвэр, магадлал, шүүгчийн тогтоолын эд хөрөнгө гаргуулах тухай заалтыг тогтоол гүйцэтгэгч биелүүлэх;

- Хууль тогтоомжид заасан нөхцөлд шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгч нь эд хөрөнгийн хохирол барагдуулах, торгууль, төлбөр ноогдуулсан тухай эрх бүхий байгууллагын шийдвэрийг биелүүлэх;

- Шүүгчийн тогтоолыг биелүүлэхээр шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчээс тавьсан шаардлагыг бүх албан тушаалтан, иргэд заавал биелүүлэх үүрэгтэйг тус тус заан тодорхойлжээ.

Нэгэн зүйл

БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1985 оны 237 дугар тогтоолоор “Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэх журмын тухай заавар”-ыг батлан гаргажээ.

Энэ зааврын нийтлэг үндэслэлийн “Тогтоол гүйцэтгэх ажиллагааны үндсэн нөхцөл” гэдэгт:

1. Аймаг, хотын болон тусгай шүүх, хэсэг, район, орон нутгийн хотын ардын шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчид БНМАУ-ын Иргэний байцаан шийтгэх хуулийн 252 дугаар зүйлд заасан шүүхийн болон бусад байгууллагын шийдвэрийг шүүхийн тогтоол гүйцэтгэлийн журмаар эхлэн гүйцэтгэнэ.

2. БНМАУ-ын Шүүхийн байгууламжийн хуулийн 63 дугаар зүйл, БНМАУ-ын Иргэний байцаан шийтгэх хуулийн 260 дугаар зүйлд зааснаар шүүхийн тогтоол, шийдвэр, магадлалыг биелүүлэхээр шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчээс тавьсан шаардлагыг бүх албан тушаалтан, иргэд заавал биелүүлэх үүрэгтэй.

Нэгэн зүйл

УИХ-ын 1994 онд батлан гаргасан “Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай” хуулийн 191-234 дүгээр зүйлд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааны журмыг заажээ. Энэ хуульд зааснаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар гүйцэтгэх шийдвэрүүдэд:

1. Иргэний хэргийн талаар шүүхийн шийдвэр;

2. Эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийн торгох, эд хөрөнгө хураах ял болон хөрөнгө гаргуулах заалт;

3. Захиргааны зөрчил гаргасан этгээдээс торгууль, төлбөр гаргуулах талаар гарсан шийтгэвэр;

4. Монгол Улсын олон улсын гэрээнд зааснаар биелүүлбэл зохих гадаад улсын шүүхийн хуулийн хүчин төгөлдөр шийдвэр, холбогдох баримт бичиг;

5. Арбитрийн шийдвэр хамаарагдахаар заасан байна.

Нэгэн зүйл

Шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд холбогдох хуулийн заалтыг нэг мөр ойлгож асуудалд хандах талаар УДШ-ээс, ялангуяа 80-аад онд ихээхэн анхаарч байсны илрэл бол дараах тогтоолууд юм. Эдгээрийг жагсаавал:

- БНМАУ-ын Дээд Шүүхийн бүгд хурлын 1978 оны 12-р сарын 29-ний өдрийн “Шүүхийн шийдвэр, тогтоолын биелэлтэд тавих шүүгчийн хяналтыг сайжруулах зарим арга хэмжээний тухай” 35 дугаар тогтоол;

- БНМАУ-ын Дээд Шүүхийн Тэргүүлэгчдийн 1982 оны 11-р сарын 3-ны өдрийн “Тогтоол гүйцэтгэлийн ажлыг сайжруулах зрим арга хэмжээний тухай” 9/30 дугаар тогтоол;

- Дээд шүүхийн тэргүүлэгчдийн 1982 оны 11-р сарын 3-ны өдрийн “Тогтоол гүйцэтгэлийн ажиллагааг зохион байгуулах, бүртгэх, тооцох, тайлагнах хянах журмын тухай” 9/30 дугаар тогтоол;

- Улсын Дээд Шүүхийн Тэргүүлэгчдийн 1983 оны 7-р сарын 28-ны өдрийн “Шүүхийн тогтоол гүйцэтгэгчийг ажилд авах, халах журам”-ын тухай 30 дугаар тогтоол;

- Улсын Дээд Шүүхийн бүгд хурлын 1983 оны 12-р сарын 27-ны өдрийн “Тогтоол гүйцэтгэлийн ажиллагааг хойшлуулах, хэрэгсэхгүй болгох, албадан биелүүлсний зардал төлүүлэх тухай” 57 дугаар тогтоол.;

- Улсын Дээд Шүүхийн бүгд хурлын 1983 оны 12-р сарын 27-ны өдрийн “Хүүхдийн тэтгэврийг тогтоон гаргуулж байгаа шүүхийн практикийн тухай” 59 дүгээр тогтоол;

- БНМАУ-ын Дээд Шүүхийн дарга, ХБЯ-ны сайдын 1986 оны “Төлбөрт хураагдсан эд хөрөнгийг комиссын хуралдааны журмаар худалдан борлуулах заавар батлах тухай” 262/58 тоот тушаал.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тухай хуулийн агуулга

Улсын Их Хурлаас 1994 оны тавдугаар сарын 10-ны өдөр “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тухай хууль” батлан гаргав.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт урьд нь Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль /1949/, Иргэний байцаан шийтгэх хууль /1967/, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль /1994/-д хамаарагдаж ирсэн талаах өмнө дурдсан билээ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тухай хуулийн талаар хуульч С.Дамдинсүрэн өгүүлэл бичин нийтлүүлж, энэ чиглэлийн эрх зүйн зохицуулалтын анхны хууль байсныг онцлон тэмдэглэсэн байдаг.